

עבודת אלוהים | שיחה עשירית

חזרה – הווה ועתיד

ראינו את הסוגיה של ברכת האש במוצאי שבת¹, האם מברכים 'ברא מאור האש' בלשון עבר, או 'בורא מאורי האש' בלשון הווה. הרב מסביר את השכל והרגש כשני הנהגות - העבר קשור לשכל וההווה לרגש. הקב"ה מתגלה בשכל בדרך אחת וברגש בדרך שונה.

גם את שם 'הויה' אפשר להסביר בשני בחינות. יש בחינה של-היה-הווה-ויהיה, דומה להסבר של החכמה, שהוא מקיף את הכל בשלמות. אבל אפשר גם להסביר שהוא כל הזמן הווה, כמו רגש. הרגש נמצא כל הזמן, היחס הוא מתהווה תמיד.

קטורת

ע"כ רק לפי הרגש הטבעי הקצר והישר שאינו צריך לההצעות ארוכות של חשבונות רבים, בתם לב ונפש תבא התפילה ותתן פריה אשר נועדה לזאת, וכל המאריך ומעיין בא לידי כאב לב

התפילה באה בשביל לבנות תכונת רגש שמסוגל להפגש עם הקב"ה; בעצם אפשר לומר שהתפילה מופיעה את השכינה – כאן, בחיים. המילה 'זאת', תמיד מכוונת לרגש שנקרא 'כנסת-ישראל' - 'כנסת-ישראל' היא השכינה². אחרי החטא של נדב ואביהוא, כתוב "בזאת יבוא אהרון אל הקודש"³- אינו ראשי להכנס כי אם על ידי 'זאת'⁴, הכוונה היא 'כנסת ישראל'. יש שתי נקודות מרכזיות בכפרה של יום כיפור, אחת היא ההזאות של הדם, והשנייה הכנסת הקטורת לקודש הקודשים והתמלאות כל הבית בעשן. עבודת הקטורת קשורה לביטוי 'זאת', זו השכינה, עולם הרגש⁵. הרגש הוא זה שמאפשר להפגש עם הקודש. זה הנושא של הרב פה, "אשר נועדה

¹ עין איה, ברכות, פרק שמיני, ג. עיין בהרחבה בשיחה הקודמת.

² יוסבר בהמשך המאמר.

³ ויקרא טג, ג

⁴ 'שערי אורה' לרבי יוסף גקטיליא, שער א', ירושלים תשסה, עמ' 53.

⁵ עולת ראייה א, עמ' קלה, קנג.

לזאת", הרגש הוא הנקודה העיקרית כאן, הוא משנה את כל ההיסטוריה. התרבות האנושית שרויה במערה וכל היחס שלה לעולם בחוץ הוא כמין צלליות על הקיר⁶; לעומתה יש דרך חיים אחרת לגמרי, שבנויה בצורה שונה, עיקר היחס שלנו הוא דרך הרגש, הרגש הוא האופי של כנסת ישראל, הוא נוכח במיוחד בתפלה.

עבודת אלוהים

הרגש הזה של כנסת ישראל קשור למושג 'עבודת אלוהים'. היה אפשר להסביר את 'עבודת אלוהים' כסיום של 'דעת אלוהים'⁷, כלומר, אחרי עולם הדעת של 'דעת אלוהים', בסוף באה גם 'עבודת אלוהים' – תפילה ועבודת ה'; העולם הרגשי הוא פרי של השכל. אבל בהקשר שלנו, איך שהסברנו את השכל והרגש, אלו שתי הנהגות אלוהיות נבדלות, אין סיבה שהעולם הרגשי יהיה טפל לשכל. 'עבודת אלוהים' איננה רק המשך של 'דעת אלוהים', איך שהדעת יוצאת לפועל בתפילה. לרב יש חידוש גם ב'דעת אלוהים' וגם ב'עבודת אלוהים'.

לדוגמה: בשני המאמרים הרב מתווכח עם שפינוזה. ב'דעת אלוהים' הויכוח הוא על ההכשרה, הרב אומר שאדם לא יכול להיפגש עם המכלול, עם הדבר כשלעצמו, בלי הכשרה; הוא חייב הכשרה כדי להיפגש עם המציאות. הנושא הוא, איך האדם מכשיר את עצמו להפגש עם המושגים האלוהיים. ב'עבודת אלוהים' הויכוח עם שפינוזה הוא על המציאות עצמה, האם יש חופש או אין חופש? אצל שפינוזה אין חופש, (הכל ידיעה אלוהית אז אין שום מקום לחופש במציאות), לפי הרב, החופש הוא הופעה אלוהית, ככה הוא מופיע במציאות⁸, לכן כל פרט במציאות הוא חפשי. יוצא שב'דעת אלוהים' הנושא הוא 'ההכרה', איך בונים הכרה, תודעה – 'דעת אלוהים'. ואילו ב'עבודת אלוהים' הנושא הוא איך חיים. אלו נושאים שונים.

⁶ אפלטון.

⁷ המאמרים 'דעת אלוהים' ו'עבודת אלוהים', מופיעים בסוף עקבי הצאן. (אפשר להגיד שהם הפסגה של הספר)

⁸ הרב הוא אולי גדול תורה היחיד שמדבר על חופש כתואר אלוהי, כביטוי אלוהי. זו נקודה חשובה ומרכזית אצלו.

עוד דוגמה: איך להתייחס ל'מילה'? האם ה'מילה' היא בית סוהר? במאמר 'דעת אלוהים'⁹ הרב אומר שה'מילה' היא בית סוהר, ה'מילה' היא כמו חומה, אנחנו לא יודעים מה יש מאחוריה. כשגדול תורה השתמש בביטוי מסוים, הוא נסך לתוכו תוכן גדול, (הביטוי הוא שפע חיים אלוהי); אבל הביטוי נותר חסר משמעות אם אנחנו לא פוגשים את המעמקים שלו, את המחשבות והרגשות והקיומיות שיש בו. אמנם אנחנו רואים מילים, אבל הן רק סמלים, אין להם שום משמעות מבחינתנו. בעצם המאמר 'דעת אלוהים' עסוק באיך להיכנס לעומקים שנמצאים מאחורי המילים, מאחורי המושגים- 'המילה' היא רק כלי קיבול. ואילו במאמר 'עבודת אלוהים' המילה היא לא חומה, היא כמו היכל. הכוונה שהאדם קיים בתוך התופעה, ועכשיו (ביחד עם הרב) אתה נוסך תוכן לתוך המושג. ב'דעת אלוהים' הנושא הוא איך יוצרים יחס אל התופעה. וב'עבודת אלוהים' אתה חלק מהתופעה.

עוד נקודה אחת. במאמר 'דעת אלוהים' הרב מתאר חמש מדרגות, שהוא חוזר¹⁰ עליהם בכל מיני וריאציות, (שלוש חזרות). המאמר 'עבודת אלוהים' בנוי באופן שונה, יש מדרגה אחת, והיא הרבה יותר גבוהה מהמדרגות של 'דעת אלוהים'.

בכל מקרה, שני המאמרים האלו עסוקים ביחס לעצם¹¹; הנושא הוא היחס בין העצם לבין ה'תארים'. לכן שפינוזה הוא חלק מהנושא – הוא 'המבוא' – כי הוא אמר שאלוהים נמצא פה¹²; כשאתה נאבק עם מישהו, או נלחם על משהו, סימן שהדבר הזה קרוב אליך מאוד.¹³ פרופסור בן שלמה כותב

⁹ וכן ביסורים ממרקים. (אורות עמ' קמד, והלאה)

¹⁰ לא במובן שהוא חוזר על עצמו, אלא יש כותרת ואחר כך עוד הסברה ועוד הסברה, וכל פעם יש הרחבה נוספת לכיוון שונה.

¹¹ חשוב להגיד את זה- וודאי שיש יחס, לא יכול להיות שאין יחס. לא יכול להיות שרק לגויים יש את הפריבילגיה הזו ולנו אין. אנחנו מתפללים לקב"ה, הרב אומר את זה במפורש, "משתפכת בגעגועים לאלוהי ישעו", לאלוהי ישעו, לא לנשמה, לא לאידיאלים, לא לתארים, ולא לכלל ישראל. התפילה היא אליו ולא לתארו.

¹² מה שנקרא השיטה הפנתאיסטית (אורות הקודש עמ' שצט) – שהאלוהים והטבע הם אותו דבר.

¹³ שמו של קנט – בניגוד לשפינוזה – לא מופיע במאמרים האלו.

על שפינוזה שהוא 'שיכור אלוהים'¹⁴ – הוא כל כך רוצה את הקב"ה עד שבכל דבר הוא רואה אותו, הכל אלוהות. זה דומה קצת לאמירה של החסידות ש'אין עוד מלבדו'.

מטפיזיקה ואלוהות

הלב של 'עבודת אלוהים' הוא עמודים קמו-קמו.¹⁵

"דווקא אחר שהאדם קונה לו הכרתו השלמה, שכל מצוי שבעולם מושג הוא לו רק מצד תארו ויחושם אליו, הוא מוצא בקרבו עז כזה שהיחס האלהי אליו הוא יותר עמוק, יותר נשא ויותר חי מכל יחס" בהמשך הרב עושה חילוק בין המושג 'אלוהים' למושג 'אלוהות', 'אלוהים' זה הקב"ה ו'אלוהות' היא התארים-איך שהוא פונה אלינו. עכשיו הוא מדבר על ההבדל בינינו לאומות העולם, "ההבדל נובע לא מצד עצם אמירת העניין של האמת המטפיזית הנשואה בדבר האחדות האלוהית"

מבחינת האמירות גם הגויים אומרים שיש קב"ה. ממילא הנושא הוא לא מה אתה אומר- לא שם נעוץ ההבדל, אלא האם יש יחס או אין יחס, אם יש לך קשר או אין לך קשר לקב"ה.

'הקשר' הוא לא במובן הדתי או הפילוסופי. אם הקשר שלנו לקב"ה הוא כמו הקשר של העולם הדתי או הפילוסופי, אנחנו נמצאים באותו מישור שהאנושות נמצאת ואין שום חידוש- זה עדיין 'מילים'. אומות העולם רואים את הקב"ה מרחוק- יש 'חלל פנוי'. הבעיה הזו נמצאת גם בעם ישראל כשהוא בגלות – לחסידות יש קצת את המחלה הזו¹⁶, היא חלק מחוק-לארץ¹⁷. אצל הרב אין 'חלל פנוי', אין את המרחק; יש יחס במובן

אמנם חלק גדול מחומרי הגלם של המאמרים האלו נמצא בפנקסים, ושם כן מוזכר קנט. וגם הרצ"ה כותב לברנר (צמח צבי עמ' ב) שמה שעורר את הרב לכתוב את המאמר בסגנון הזה, היתה הרצאה ניא-קנטיאנית.

בכל מקרה הנושא הוא שפינוזה ולא קנט, ואילו קנט נמצא, אבל ברקע.
¹⁴ בשם לייבניץ.

¹⁵ אנחנו לא נכנס לנושא עצמו כי הוא מסובך- אפשר להגיד את המילים, אבל מילים זה חסר משמעות. (אני כבר ארבעים שנה לומד את הסוגיה הזו. בעצם בכל מה שאני עושה, אני לומד את המאמרים האלו.)

¹⁶ החסידות באה למלא מקום חשוב, היא בנתה את עם ישראל בגלות, היא זו שאפשרה את ההופעה של ארץ ישראל. אבל בארץ ישראל אין 'חלל פנוי' - זה לא אומר שויתרתי על החסידות, צריך גם נקיות ודבקות. [אב"ש]

¹⁷ עין בשיחה שמינית, על ההבדל בין ארץ ישראל וחוק-לארץ, (אורות, ארץ ישראל, ג).

החיובי- לא רק שאין 'חלל פנוי', גם אין מרחק. בהקשר של 'משל המערה', לא רק שאין את המרחק הזה גם לא צריך לדבר עליו.

'הקשר' בעולם הדתי והפילוסופי, אינו יכול להיות מלא, הניכור תמיד נוכח; דומה לילד קטן שמנסה להשתחרר מהדמות של אמא, גם אם פיזית אמא לא נמצאת, הדמות שלה תמיד נוכחת. אבל יש שלב שבו מתנתקים מזה לגמרי, לא צריך לסלק את הבעיה – הבעיה כבר לא קיימת. הסוגיה של 'החלל הפנוי' היא מעין הסוגיה של אומות העולם, שרואים את הקב"ה מרחוק.

הפילוסופיה בנויה על ספקולציה, הספקולציה היא במודע ובמוצהר מחשבה אמצעית. יש לה עניין להיות אמצעית, לצאת מהבלתי אמצעי. כיוון שיש פער, מה שבא לאדם באופן בלתי אמצעי הוא טעות, אשליה – בלשון של החסידות זו 'אחיזת עיניים'. אצל הרב הפער לא קיים, לכן היחס לקב"ה הוא דווקא בלתי אמצעי. לכן הנושא הוא שפינוזה, אין אצלו את החלוקה הזו.

השכל עניינו ספקולציה, מיצוע, ליצור גשרים. לרגש אין צורך ליצור גשר – יש לנו יחס כלפיו, יחס ב-ש' מלשון חוש¹⁸, אנחנו קרובים אליו. בהקשר הזה קנט הוא המשך של העולם האלילי, לעולם האלילי אין יחס לקב"ה, אצלם הקב"ה הוא אלוהי האלוהים, הוא לא האלוהים עצמו, הוא לא מי שחי בתוכנו.

כאן אומר הרב, הנושא הוא 'אלוהים' לא 'אלוהות'¹⁹. כל אחד יכול לדבר על אלוהים אבל בפועל עובדה שנוצרה פילוסופיה. נכון שעם ישראל השפיע הרבה על הפילוסופיה, אבל פילוסופיה היא לא השפה של עם ישראל, השפה של עם ישראל היא דווקא השפה האמונית. זה מה שאומר כאן הרב: **"ההבדל נובע לא מצד עצם אמירת העניין של האמת המטפיסית הנשואה בדבר האחדות האלוהית"**. "מטפיסית" היא מה שמעבר לפיזיקה, המהויות נמצאות בפיזי, ויש משהו מעבר לזה. יש לרב ביטוי דומה, 'מיסטיקה', המטפיזי הוא בסגנון מיסטי, בעברית אפשר לקרוא לזה 'ערפל', משהו מעורפל. אז הביטוי

¹⁸ הרב משתמש בביטוי יחס ב-ש'. יחס ב-ש' הכוונה שיש אפשרות לחוש את הדבר, ויחס ב-ס' כאשר המפגש חיצוני ללא תחושה. הרב היה בתקופה של בן יהודה, אז היו מילים שהוא קצת חלק עליו, אחר כך שהעברית נכנסה לתלם, הוא ישר קו. יש עוד ביטויים שהוא עומד עליהם, למשל הסתוריה ב-ת', מלשון הסתרה.

¹⁹ היחס של האמצעים, הוא יחס ל'אלוהות' – לתארים ולמידות האלוהיות ולא ל'אלוהים' עצמו.

'מטפיזי' הוא המשך של התרבות האנושית, לכן היא צריכה לדון אם יש יחס לעצם או אין יחס לעצם. אצל הרב, אלוהים לא נמצא מעבר, לכן פשוט שיש יחס²⁰.

יש לרב הסבר אחר לקנט²¹ הוא מסביר אותו בצורה הכי משונה שיכול להיות, קנט הופך להיות סופר חסידי, יותר קיצוני משפינוזה, שיש רק עצם – בעצם כל מה שאנחנו רואים זה 'אחיזת עיניים', במובן שיש רק את הדבר עצמו.²² על תפיסה הזו, של היחס המוחלט לעצם, אומר הרב שאלו סתם מילים, כי אין פה תכונה פנימית שמאפשרת יחס.

עוד נקודה מעניינת היא שהרב מאשים את שפינוזה כאחראי לאנטישמיות²³, בדיוק כמו שהדתות הביאו אנטישמיות, גם שפינוזה הביא לאנטישמיות. יכול להיות שהוא צודק, 'שהכל באלוהים', אבל הוא לא מתאים לאומות העולם; בדיוק כמו שהעולם הדתי ניסה להפוך אותם לדתיים. אתה לוקח את האומות למטפיזי, למה שמעבר לפיזי, לערפל, ואומר להם: 'חבר'ה, בואו תחיו'; האמירה הזו מערערת את הוודאות והממשות של החיים. אמירה כזו מביאה את האדם לחולי, היא הדבר הכי שנוא שאדם יכול לשמוע. האמירה הזו סירסה את האנושות והרסה אותה. לכן אומר הרב שלא משנה מה אתה אומר, כל אחד יכול להגיד את זה - "שזה דבר שיוכל להאמר גם מכל עם ולשון, כי אם מצד התכונה האלוהית הפנימית של אהבת היושר והצדק והשאיפה האמיצה להאידיאלים האלוהיים הללו ברום עזם". במה יתבטא ההבדל? הוא יתבטא בתכונה.

עכשיו אפשר לשאול – הרי הרב במפורש מדבר פה על "אהבת היושר והצדק", אז הרב מדבר פה על אידיאלים ולא על הדבר עצמו? אבל לא זה מה שהרב אומר. הרי הרב אומר שכשהיחס בא מתוך אידיאולוגיות הוא נשאר מוחצן, ואז המושג נשאר מת, מילים, ואם ישעבדו אותנו אליו, בסוף אנחנו גם נשנא אותו. כאן הרב מדבר על יחס אמיתי לעצם; אם יש יחס אמיתי, הוא יהיה מקום חי; למושג חי יש גם ביטויים ותארים, הוא מלא

²⁰ הרב אומר את זה במפורש, במאמרי הראיה עמ' 507.

²¹ פנקס הדפים א, [37]. קבצים מכת"ק ב' עמ' עג-עד.

²² ההסבר הזה אולי מתרץ למה הרצי"ה כתב שקנט הוא הרקע למאמרים האלו.

²³ דעת אלוהים' עמ' קלד.

ועשיר. כמו שמוזיקאי גדול יודע לעשות ווריאציות ליצירה, או כמו שמתמטיקאי חכם, שולט בהוכחות. ככה כשיש לאדם יחס לתופעה, הוא יודע מה לעשות איתה; לכן זה מתבטא ב"אהבת היושר והצדק". אדם לא חי במדבר שממה, לכן מקום חי אף פעם לא יהיה חד מימדי, הוא תמיד יתבטא בעושר גדול.

כמו שאין אפילו שאלה אם אנחנו מכירים את האנושיות או את התארים של האנושיות; אנחנו אנושיים, לכן אנחנו יודעים גם ליצור שם. לעומת זאת, כשאתה מדבר איתי על מטפיזיקה, מה שיש לך זה מילים ומושגים. אפילו אם השכל יכול לעשות מטעמים, לא נוצרת שמה תכונת חיים, נותר מדבר שממה²⁴. לכן השאלה היא, האם זה עשיר בעושר עצום של חברה, האם בנית מטרופולין²⁵.

לכן הרב אומר שאם יש לנו תכונה האלוהית הפנימית, אז ממילא יש גם אהבת היושר והצדק.

למה הוא קורא לזה, אהבת היושר והצדק ולא אהבת הקב"ה? כי הנושא הוא לא המילה, מילים אפשר לגנוב, כל אחד יכול להגיד שיש לו אהבת ה'. הנושא הוא האם יש לזה השלכות, אם יש לזה משמעות כלפינו.

חיי האומה

המלאה אהבת האמת השלם והמאיר המתיחד עם אור השלום וחפץ התעלותו לעד, בחיי האומה כולה, וביחוד בחייה הלאומיים, שלזה צריך סגולה נטועה וקבועה בנפש הלאומית בעצם טבעה.

'אהבת האמת' היא תכונה אוניברסאלית. בדיוק כמו שמתמטיקה איננה משהו אישי, איננה הרגשה, אלא היא משהו אוניברסלי שטמון בתודעה ובתבונה של האדם. כך גם 'אהבת האמת', היא תכונה דרכה האנושות נפגשת עם אלוהים. אבל איך היא מופיעה? האומה הישראלית היא היחידה שמסוגלת להופיע את התכונה הזו.

²⁴ מקודם, הביטוי 'מדבר שממה', ביטא חד מימדיות, וכאן הוא בא לבטא, מקום ללא יצירה. אלו שני תנאים: דבר ראשון, עולם רוחני מתבטא בכמה ממדים, כמו שאין עולם דו-מימדי, זה זיוף, ככה גם מחשבה חד-מימדית, היא חסרת חיים. דבר שני, עולם רוחני הוא מוליד חיים, בדיוק כמו שהעולם לא יכול להיות בלי להתחדש ולהתפתח, ככה החיים חייבים להופיע. [אב"ש]

²⁵ עיין עין איה, מסכת ביכורים (בסוף ברכות ב), לה.

הביטוי 'חיי האומה' לא מבטא את הקשר החברתי בין הפרטים שנמצאים באומה וגם לא איזה שהיא התאגדות היסטורית. 'חיי האומה' מבטא תכונת-אופי-ראשונית-קמאית²⁶; לאומה הזו יש אופי מיוחד. הרב מחלק בין שני ביטויים: 'חיי האומה' ו'חיייה הלאומיים'. "חיי האומה כולה, וביחוד בחייה הלאומיים". 'חיי האומה' הוא ביטוי כולל, הוא מכיל גם את 'חיייה הלאומיים', אבל גם תופעות פרטיות; כמו ה'גטו' וה'שטייטל'. הביטוי 'חיייה הלאומיים', הוא התכונה הכללית של האומה – לאום²⁷. תמיד מושגים כללים נקיים יותר, כי הם מבטאים את המהות, לכן הרב מעדיף להשתמש בהם. כשהרב משתמש במושג 'לאומיות', הוא לא מתכוון שנתמכר למימד אחד; הוא מתכוון גם לעבודת ה' ומושגים פילוסופיים-רוחניים- השכלתיים, אבל זו צורת הדיבור שלו- הוא רוצה לבטא את המהות. כמו שאם אנחנו רוצים לדעת מה האופי של גרמניה, לא נלך להתעסק עם איזה גרמני ואפילו לא עם הרבה גרמנים²⁸. אלא ננסה לתפוס את המכלול של התרבות הגרמנית. איפה היא תבוא לידי ביטוי? היא תבוא לידי ביטוי בספרות, בשירה, בפילוסופיה, בציורים של האמנים הגרמניים, והכי הרבה - באגדות²⁹. האגדות והמיתוסים מבטאים את הארכיטיפים של האומה. לאומה יש תכונה-קיומית – אופי-ראשוני-קמאי, שבא לידי ביטוי באגדות עם³⁰; על גביו נבנים כל הפרטים. אבל גם יכול להיות שלא נוכל לראות את זה בפרטים – רק אם נוכל לזקק את כל התוספות החיצוניות, נוכל להופיע את התכונה הקיומית-קמאית הזו. אותו דבר כאן, יש דרכים איך להיפגש; הש"ס הוא מפגש חשוב, התפילה, ההיסטוריה של עם ישראל,

²⁶ בתיאוריה של יונג זה נקרא, 'ארכיטיפ'. לעיון נוסף:

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%98%D7%99%D7%A4>

²⁷ הלאומיות היא ביטוי של הכלל. כגון, מלוכה, שירה, פילוסופיה, ולא תופעה פרטית של התיישבות.

²⁸ הרמן כהן.

²⁹ הידיגר.

³⁰ הרב כותב את זה לגבי האגדות של הש"ס, שהם "חזיון הנפש בעולמה הפנימי". אגרות ראיה, אגרת מ', "על דבר האגדות", [שם הנושא הוא ה'אבקת רוכל', אבל הדברים אמורים על האגדות בכלל].

אלו דברים הרבה יותר ריאליים ממה שפלוגי מרגיש³¹. לכן הרב אומר "בחי האומה כולה וביחוד בחייה הלאומיים".

כשהרב אומר, "אשרי איש שחושב עצמו כשיריים לגבי כנסת ישראל"³², אין הכוונה שיש לאדם את האישות הפרטית שלו, ועל גבה יש לו גם 'גיבנת' שנקראת 'כלל ישראל' והרב אומר תשמע זה נפלא לסחוב את הגיבנת הזו- היא אוצר. לא, מדובר פה על תכונת אופי שלנו, פרטית, לאומית, וכלל אנושית. (הארכיטיפ של עם ישראל הוא החדס³³- היכולת להיפגש עם האחר; הוא יתבטא ב'השתפכות הנפש', בלאומיות, ובתרבות ומוסר). 'חיי האומה' – 'כנסת ישראל', היא 'תורת ההכרה' של המין האנושי – דרכה האנושות יכולה להכיר את האחר, הפרטי, הכללי ואוניברסאלי.

אחד הנושאים המרכזיים של 'תורת ההכרה' הוא, איך אנחנו מכירים דברים? קנט חידש שההכרה היא סובייקטיבית-יחסית³⁴ – אין הכרה מִעֵבֶר לנו³⁵; המחשבה נובעת מתוכנו, ההכרה הסובייקטיבית אינה רפויה – היא אמת-אובייקטיבית-מוחלטת, ואפשר ממנה להסיק ולגזור. הרב אומר שעם ישראל תמיד ידע את זה, זו היא 'מידת המלכות'. 'מידת המלכות' היא המידה בה הקב"ה שוכן בארץ, במושגים אנושיים; מכוח מידה זו אנו יכולים להיפגש איתו, אחרת הוא נשאר מִעֵבֶר. ה'מלכות' היא השכינה-הקב"ה שוכן בתוך ריאליה, בתוך ממשות; 'כנסת ישראל' היא ממשות היסטורית, לכן היא 'מידת המלכות' – "המלכות האלוהית נשפעת באומה הישראלית"³⁶; כנסת ישראל היא הלב של המציאות, דרכה אפשר להפגש עם 'האחר'.

³¹ הרב לא מתבייש בחיי האומה – באיך שהיהודים נראים וחיים, הוא אומר שעל זה צריך להסתכל. אבל זה רק הסימפטום של הדבר, הדבר עצמו הוא בעיקר 'חייה הלאומיים'. כדי להבין את עם ישראל צריך לראות את הספרות, את הפילוסופיה והשירה, אבל יש עוד דבר שחשוב לראות- את הפרטים של האומה.

³² אורות, אורות התחיה, כד.

³³ עולת ראייה ב, עמ' רסד, "כל דכפין ייתי וייכול". פנקס יג, פו.

³⁴ אגרות ראי"ה א, עמ' מז למטה.

³⁵ מכך נובע שהמִעֵבֶר אינדיש, לכן קנט אמר שאין אלוהים; מהבחינה הזו הוא שלילי. אבל מבחינת הממשות של העולם הסבייקטיבי, הוא חיובי.

³⁶ אורות, אורות ישראל, פרק א, א.

האמת לא נמצאת מחוץ לנו, אלא היא איך אנחנו מצלמים את המציאות. אבל רק מצלמה טובה יכולה לצלם את המציאות, מצלמה פרימיטיבית לא יכולה לצלם כלום. להבדיל, תודעות הם כמו מצלמה, לכן רק תודעות טובות יוכלו להכיל את המציאות. 'כנסת ישראל היא כזו', לה יש את האופי שמסוגל להכיר את המציאות.

לכן הרב אומר שההבדל לא נובע מהמילים, אלא מהאופי – האופי הוא החשוב. אם יש לי תכונת־אופי כזו, אז תהיה לי גם תורת הכרה כזו – שייכות לאומה היא תורת הכרה. לכן, מי "שעושה את עצמו שיריים לגבי כנסת ישראל" – יש לו אחיזה חדשה במציאות.

גם הרגש שמתואר אצלנו³⁷, הוא אותו דבר- העולם הרגשי שלנו הוא יחס למציאות; לא יחס אמצעי־ספקולטיבי־פילוסופי, אלא יחס בלתי אמצעי. לכן הרב משתמש במילים "תום לב"³⁸, כנסת ישראל היא 'תמה'³⁹, וגם יעקב נקרא 'איש תם'; תמימות היא יחס בלתי אמצעי.

לפעמים מה שאנחנו אומרים נשמע קצת חלש, תבניתית. אבל צריך להכיר קצת פילוסופיה ואז אפשר להבין יותר טוב. צריך להבין מה זו 'שפה קיומית', 'אומה' היא שפה קיומית. מה שאני מסביר דומה לתיאוריות של היידגר ויונג. היידגר היה רשע גדול, הוא אמר שתכונת־האופי של הגרמנים היא רצח – רצח איננו יצר הרע אלא ארכיטיפ – לכן גרמנים צריכים לרצוח. אני מביא את זה בשביל שתבינו שהדברים האלו מהותיים מאוד. לא סתם אני אומר ש'האומה' זה 'תורת ההכרה', זו הצורה שבה אנחנו אחוזים במציאות, באמת.

התכונה־הקמאית של כנסת ישראל היא 'השלום'. השלום הוא יכולת להכיל מימדים שונים, ואפילו סותרים, בתוך האישיות שלי. יכולת זו נותנת לאדם את היכולת לפגוש את האחר. אין כאן ותרנות; אלא שכשאני נפגש עם

³⁷ בסוגית "המאריך בתפילתו", (עין איה, ברכות, פרק תשיעי, כג).

³⁸ שם

³⁹ "תמה תלווה ציר נאמן לביתו", 'סדר העבודה', מוסף של יום הכיפורים.

דעה אחרת, אני באמת מבין אותה, את הצורך שלה. האחר הוא בהחלט אופציה מבחינתי. אח"כ אני מכריע – יש לי יכולת לשפוט ולהכריע, אבל אני לא 'חונק' את התופעה והופך לחד מימדי, אני עדיין מכיל את התכונה האחרת, היא העשירה אותי. דרך חשיבה כזו נקראת 'דיאלקטיקה'. גם הש"ס מלא במחלוקות, פסיקת ההלכה באה מכל השיטות יחדיו, גם אלו שאינם להלכה – אני לא הופך לחד מימדי כשאני פוסק.

"וביחוד בחייה הלאומיים שלזה צריך סגולה נטועה וקבועה בנפש הלאומית בעצם טבעה. על כן צריך טיפוח לא רק השכל של היהדות, כי אם גם הטבע שלה. והטבע אינה נשמרת ומתברכת כי אם בתהלוכה הגינית הראויה לה... ומה שהושגר שם שמיים בין עמים רבים בסגנון דתי הועיל ביותר להרחיק את המושג האלוהי מעל הטהרה של האידיאלים האלהיים, עד שיוכלו דווקא לצאת מתוך מושג הדת שלהם דרכי חיים לאומיים ופרטיים כאלה, שהם ממש היפך המוסר האידיאלי..." הדת רק הזיקה, למי יש כוח למושגים ולמונחים, הם חסרי משמעות. "וכל זה בא להם רק מפני שלא נוסד, אין אפשרות כלל שיוסד, אצל כל העולם כולו מושג דתי ע"י עומק התביעה של האידיאלים האלהיים, שראשיתם גנוזים גם כן בנפש האדם וכישרונו הטוב, מפני שאין מושג דתי זה נקבע לאנשים יחידים, שיכולים להמציא בתור חסידים בכל עם ולשון, כי אם לקיבוצים חברתיים ולאומיים."

אצל אומות העולם אין דבר כזה מפגש חי עם הקב"ה, מלא באידיאלים אלוהיים. יש דת, הגויים מאוד דתיים, הם גם יודעים לצטט פסוקים מתהילים ונביאים. החידוש שלנו הוא לא הדת, החידוש שלנו הוא היחס החי לקב"ה.

'קיבוץ חברתי ולאומי', הוא סגנון של אחיזה במציאות. העם הגרמני אחוז במציאות בצורה מסוימת, היפני בצורה אחרת. כל הדברים האלו הם זרמים של מגע עם המציאות, גם החיים הישראלים הם כאלו. אנחנו אחוזים ביש בצורה מיוחדת שלא נמצאת אצל אומות העולם.

"ואין שום אומה בעולם שיסוד סגולת הפנימית, ועריגתה [המושג עריגה הוא תמיד לקב"ה עצמו] העליונה הגנוזה בעמק נשמתה הלאומית, יהיה החפץ האדיר של הצדק האלוהי והתפתחותו, כי-אם בישראל..."

חתימה

נחזור לפיסקה בברכות, "ע"כ רק לפי הרגש הטבעי הקצר והישר שאינו צריך לההצעות ארוכות של חשבונות רבים, בתם לב ונפש תבא התפילה ותתן פריה אשר נועדה לזאת, וכל המאריך ומעיין בא לידי כאב לב."

לעם ישראל בגלות יש בחינה דומה לאנושות- תחושה של 'חלל פנוי'. זה שיש צורך לדון אם יש 'חלל פנוי' או אין 'חלל פנוי', הוא חלק מהבעיה. באמת – אומר הרב – אין חלל פנוי, והיחס שלנו לקב"ה הוא יחס חי. היחס החי בא לידי ביטוי בתפילה, ולכן מי שמאריך בצד השכלי יבוא לידי מחלה.